

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 39.

Fylke: Vest Agder

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Lyngdal

Emne: Høgtidsmat ved familiefestar. Bygdelag:

Oppskr. av: Bertine Skersmyr

Gard:

(adresse): Lyngdal

G.nr.

Br.nr.

- A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. Eg har og spürt ut eldre kvinner og menn frå yngre kantar av bygda, men mest etter eiga røynsle.
- B. Eller om den er etter andre heimsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

A. Fødselen.

1. I eldre tid var det vanleg at slektingar ^{og venner} kom med mat til barselkonene.
2. Sumpid kom fleire slag; men helst ein for ein i eldre tid.
3. Kravar kom med det som høvde for dei utan å sam-
rå seg med dei andre.
4. Dei kom sjeldan før eller 4. dag, men dei skulle helst koma medan barselkona låg.
5. Men det var berre ein gang dei skulle ~~dei~~
skulle gå med sengermat.
6. Det vanlege var risgrøt, og dei gjorde seg mykje føre så han skulle bli rettleig god. ^{Det koktes han på mykje mjølk, og pølte han med smør!}
Sukker og kanel var stroydd på, og i midten eit stort smøranger. Men dei kom og med annan mat, t. d. sotsupa og pannekaker. Ei 89 år gamal kona fortalde at ho hadde ein gang fått store „skillingskavringar“. Då ho fekk dei siste barna (like eller hundradårs-skiftet), hadde ho og fått sviskargrøt; det tykte ho var svært godt.
7. Sjå 5.) ^{Attåt grøiten hadde konene ofte med seg nokre kaker av ein eller annan slag.}
8. Dei fleste kom med grøten i eit rent steintyfat. Ofte bar dei fatet i eit firkanta slykke løy, der endane var knytt saman.

8508

K. 30. -

2

Men hadde dei lang aeg, kom dei med grauten
i ei blikkspann. På kjøkenet slo dei haw opp
i eit fat og hadde på sukker og kanel og smør-
ainga i midten for dei bar haw inn til barsel-
kona.

9. Den maten dei kom med, blei vanleg kalla for
"sengemat"; men mange sa og "barselmat".
10. Det var kona sjølv som gjekk med sengematen.
Men hindra sjukdom henne, kunne ho senda
ei vaksen dotter eller tenestgjenta.
11. Mannen fylgde aldri med; men det hende at han
var med og bar fatet med grauten eit stykke
av vegen så det ikkje skulle vera så trygtande
for kona.
12. Alle som kom med sengemat, skulle trakterast
med kaffi og den beste maten dei hadde i huset.
Ofte fekk dei smaka på maten dei andre hadde
koma med.
Det var ingen skilnad auten den nyfødde var gut
eller jente.
13. Vi kjemmer ikkje til at det var noko burs namn på
dei samkomene.
14. Dei fekk alltid traktering når dei kom med maten.
Det hende dei var forhindra å koma medan kona
låg og kom seinare med ei gäva. Oline Gabrielsen ^{f. 1864}
fekk ein gang 1 kg. ull etter ho var komen opp att.
Kona som kom med ulla, fekk kaffi og den beste
maten dei hadde i huset.
15. Det var så få ügifle mödre i den eldre tida, så
eg kan ikkje ^{få} vita korleis dei brüka det. Men ei
79 år gammal kona så at ho hadde ein gang vore
med barselgraüt til ei ügift mor.
16. Det kunne mange ganger bli så mykje graüt
at barselkona og husfolka hennar blei lei av
haw. Så tok dei til med å skifta litt på det

dei gjekk med til barselkonene. Det blei etter kvart meir å få tak i i krambiter, ymse slag gryn til søtsupa, rasinor og sviskar. Og hjå baka. rane var det gode kakar ein kunne tinga. Yngstes syster mi blei fødd 1896. Då lingsar og mor fekk ymse slag mat, men fleire kaus med graut. Etter hundradårs-skiftet blei det mindre og mindre med barselgraut.

17. Den nyfødde fekk ingen gäver när konens kaus på vitjing til barselkona.
18. Nå har dei gäver med anten til barnet eller mora. Er det til barnet, er det mykje barnetøy av ymse slag; men fleire står seg og sammens og kjøper ein skärre ring til mora. Det kan vera dukor, dekketøy eller sølosaker. Det er ofte ein eller annan som skal finne ut kva mora ynskjer å få eller har brukt for. Det er sjeldan dei kjem med mat; det kan henda när dei trur ^{det} kjem mange same dagen at dei tek med seg kakar, berlag fylle.
19. När eit barn skulle döypast, hadde dei alltid ei veitla. Det var alltid 5 fadderor. Den næraste slekt blei bedne, og gardsfolk skulle og vera med. Same stader skulle gardsfolket også vera med til middag, andre stader blei dei bedne inn til kaffimålet om ettermiddagen, og dei blei då også med til kveldsbordet.
20. Däpsveitla blei vanleg kalla "barsel." "Dei skal ha barsel hjå Lars om søndagen."
21. Til barsel blei det ikkje brukt "sendingar." Men grammane spurde ofte om dei ville ha mjölka. Gümme og sötost skulle kokast. Det var vanleg ved alle familiefestar å ha gümme og sötost. Men elles var det ingen fast matsedel. Dei fleste hadde først

kjøtsüpa. Det måtte vera „kjötmat.“ Kjøtet, grønsaker og mjøllballane låg i süpa som blei sett fram i store fat.

22. Ingen sendte sendingar til barneel.

23. Nå er det noksa vanleg at dei som blir bedne gjev ei gåva, auten pengar eller saloskei e.l. I alle fall gjev fadderane gåver til barnet.

B. Fødselsdag.

24. I den eldre tida var det ikkje tale om å høgjida fødedagen karkje for barn eller vaksne, seier dei som er i 70-80-90 års alderen. Men dei som er fødte for 60 år sidan, seier at det var somtid barna fekk litt ekstra til fødedagen. Det kunne vera ei sirupskaka som dei sjølv kunne skjera av hva tid dei ville, eller nokre småkaker som dei hadde i ein pose og som dei fekk eta av hva tid dei ville utover dagen. Barna tykte det var veldig gult å ha noko for seg sjølv den dagen, og dei hingsar det med gleda seinare.

25. Nå er det ofte slik at barna stiller litt ekstra

26 for foreldre kvart år når dei er nådd opp i 60-65 års alderen. Men det er sjeldan nokon blir bedne for når folk er i 60 år. Mange går for å helse på, dersom det kjens ein notis i ein avis om at dei fyller 60-70-80 o.s.f. år - utan å merka bedne. Di eldre personen er, di fleir plar det komar. Ofte kan det bli store lag; men dei kjens som regel i kveldinga, så dei får berre eit måltid mat; stundom kan dei få dessert eller frukt seinare på kvelden.

27. Til gamle folk plar folk som kjens for å helse på, ha med ei gåva. Men det er ingen fast regel. Nokre kjens med kringlar elle i „blöt.“

kaker" så ikkje verksfalket skal stå opprødd for mat om det kjem mange uventa gjester.

28. Jell bort.

29. Barna får nå ofte ei blaitthake med så mange lys på som dei er år, og det blir servert mjølk, sjokolade, og kaffi dersom det er voksne med. Er det eldre folk som held høgtid på fødselsdagen, så blir det alltid smurt smørbrød med ymse, og godt pålegg; ikkje på kjem kringler, blaitthaker og ymse småkaker.

C. Konfirmasjon.

30. Oline Gabrielsen, f. 1864, seier at ho trur ikkje det var serlege festlegheiter i heimen. Då ho blei konfirmert, fekk ho nye alle klede, frå innerst til ytterst. Svart kjole. Etter dei kom frå kyrkja, åt dei middag, wauleg "kjøtmat". Men det var ingen gjester.

Èg har spurt folk som er vel 70 år, men dei seier at dei fekk ingen gaver eller hadde gjester. Beslefnedra kunne koma, men det var alt. Men alle klede dei gjekk med den dagen, var nye. ~~Ho~~^{Èg} hadde svart kjole. Gutane svart eller mørkeblå dress.

31. I 1903 blei eg konfirmert. Èg fekk mange og fine korb, og nokre buketter med blomar, det var alt. Mor hadde stelt til middag, og eg skulle sitja øvst ved bordet den dagen. Alle klede var nye, svart kjole.

Andre husslydar hadde det om lag slikt. Det hende ein og annan hadde nokre slektninger hjå seg den dagen. Men det var konfirmanten mest i kvart hus, så det var ikkje godt å beda

32 andre. — Ki blir som regel fadderane bedne og den næraste slekt, dersom der ikkje

er konfirmantar i dei heimane. Eg trur ikkje det er vanleg å be læraren eller presten. Det bli vanskeleg for dei å vita kven dei skulle gå til, dei ville få innbjuding frå mange. Koraste gardsfolk bli ofte bedne dersom det ikkje er konfirmantar.

34. Det blir aldrig brukt sendingar. Men det er vanleg at dei som er bedne, gjev gåver.

35. Det er ingen visse rettar. Kvar huslyd tek det som det passar for dei, men det blir alltid skickt og bakt mykje godt.

Føi var det handlingar i kyrkjen som konfirmantane var mest opptekne av; måi ser det ut som det er gåvene og festeren heime som er det viktigaste.

D. Bryllup.

36. Dei gamle seier at det bli ikkje halde noko trulovingsgjestebod.

37. Nåi er det ingen fast regel, nokre har eit lite eller stort trulovingsgjestebod; men eg trur dei fleste har ikkje noko.

38 og } Men bryllupet kunne vara både i 2 og 3 dagar.

39. Dei som skulle vara med i bryllupet, bli bedne ei veke førsat dersom dei skulle ha sending med.

Den vanlege sendinga var "søsterkaker". Ho smaka som julebrødet dei brukar nåi, men bakt i runde ringar, den iunderste størst, og så minke dei av oppover. Det var 4-5-6 ringar dei kom med, og desse bli sett inn på bordet på ein annan, det var som små tårn. Det kunne stå 5-6 sendingar på borda samstundes.

Men dei kunne og ha gümme eller smør til sending. Smøret hadde dei ofte i ein ambar som gjerne kalle for "skreppåskja".

Det bermerke ved ho var at botnen var så høgt
 oppe så det var ikkje så mykje smør i ho som det
 såg ut til. Smøret var fint utskoren, på
innsida av loket var det serleg fint. Når dei
 brykte loket på, sette det eit fint mynstre på smøret
 et. Men nokre kom og med smørstykke. Dei var
 utkrota med ei treskii. (Var toppen skoren av
 smøret, skulle gjestene ta frå toppen når dei for-
 synt seg. Var toppen på, skulle dei ta nedanfrå.)

Det var vanleg 5-6 matmål i bryllup. Når gjestene
 kom, blei dei møtt med eit glas brennevin eller og sende
 dei rundt ei ølskål. (Maskovaskål kalla dei
 ølskålene i Rustre Eikelands skulekrins. "Drikk meg
 hil av ei god manns hand", sa dei.) Alle drakk
 av same skåla.

Når alle var saula, blei dei bedne hil til bords, og
 dei eldske, anten det var slekt eller gardsfolk, blei
 sett øvst — ved sida av lærerfolka. Det var kaffe
 og vanleg høglidsmat dei fekk: brød, lefser, gümme,
 søtost.

Når dei tok på seg til kyrkja, var allvid kjøke-
 meisteren med. Han hadde öl og kakestykke
 med når reger til kyrkja var lang. Der var
 visse stoggeplassar, og der gjekk ølskåla rundt
 også når dei kom frå kyrkja.

Når alle var komne heim frå kyrkja, skulle dei til
 bord og få middag. Dei hadde same plassane
 som ved første måltidet. Det blei så bone inn
 store fat med "kjødmad". I kjølsupa var det
 rikelig med kjøt, grønnsaker, mjølballar og potes-
 ter lag saman med kjøtet i fatene.

I mange bryllup stod brennevinflaskene
 langs bordene og eit lite glas hil kvor person.
 Gjestene forsynte seg sjølv både av kjølmatten
 og brennevinet. Ølskålene blei sende om, og

etter måltidet künde det vera fleire som var rusa. Dei eldste fortel at i deira foreldre sin ungdom, hende det at gjestene velte bordene med moten på, og steinkøy og glas blei knust. Dei kalla det „bordspel“.

Like etter middagen blei det ofte servert kaffi og eit stykke god kake.

Når klokka var omkring 24, fekk gjestene det rettelege kaffimåltidet. Då var det full oppdekning med brød, lefse, gümme, sötost m.m. Då blei og søsterkaka sendt rümdt. I Vintland skulekrins, blei dei som hadde gjæve sendingar, plassert midt framfor kaka, og kona skulle skjera opp der ho sat, og senda rümdt kakestykkene. Likeleins var det med gümme- og sötostfakene. Dei kom oppvokarane inn med og leverte til henne som hadde kokt ostur. Ho skar opp, la osteskivene på tallerken og sende rümdt. Det var difor lagt mykje vinn på å laga ostur ekstra god, og det fall mange godord når ostur smaka god.

c. Det var nok gümme ~~og sötost~~ som var den visse rett ved alle veitler.

d. Andre Siste målet var i 3-4 tida om morgonen.

Summe serverte risgraut. Men i nokre bryllups slatta veitlar når dei var ferdig med „nottekaffien“, d. v. s. det andre kaffimålet.

Dersom „nottekaffien“ var siste målet, hadde dei risgrauten til kvelds andre dagen.

e. Andre dagen skulle brüfalka vaska opp, og oppvokarane sitja til bords. Om morgonen skulde brüfalka først gå med ein kaffekopp og eit stykke kaka til gjestene som låg i bryllups huset og i dei moraste hus — før dei var stått opp („Biarbedi“). Når alle var samla, fekk dei mor-

morgaunmat. Same rettar som dagen før.

Til middag brukar dei steik andre dagen.

Men dei brukar ikkje dessert. —

41. Det er ikkje kjent at bedmannen saular inn kjøt. Men ei kona på Bringjord fortalde at der var noko dei kalla „skålpengebrylluper“. Det var slike som ikkje hadde råd til å kasta bryllupet sjølv. Ei skål blei sendt rundt, og der lå ^{gjestene} dei pengane dei ville gjera.

42. Det var ikkje noko anna mann enn sending.

43. Sendingen hadde gjestene med seg når dei kom til bryllupet.

44 og 45 fell bort.

46. Der var ei kona dei kalla for matkona som hadde ansvar for at dei som hadde hatt sending med, fekk noko mat med seg heim att. I nokre brylluper var det foreldri til brüeri som ordna med heimatsendinga, serleg moren.

47. Det vanlege er eindagsbryllup; men det er ofte slik at gjestene som overnatter ^{eller i} i ~~hospitet~~ i bryllupshuset, og gardsfolk blir bedne inn neste dag. Men det er ingens fast regel.

Det siste 2 dagar bryllup eg var i, var i 1902. Men det var nok fleire som har hatt 2 dagar fram til 1920.

48. Av og til har dei nå bryllup på hotell eller pensjonat.

49. Det er sjeldan nå at dei trulova reiser til ein by og let seg vie der. Men frå 1910 og nokre år utover var det svange som reisde til Kr. sand S. og let seg vie, og hadde herre eit lite lag på hotell saman med eit par venter.

50. Eg trur ikkje andre gav bryllupsgaver enn den næraste slekta, når dei trulova let seg vie i ein by.

51. Der er nok mange som har det litt festlig i all stilla heime på bryllupsdagar. Men det plei ofte vera litt ekstra ved 10 års bryllupsdagen, og ofte saum ein bryllupsfest ved 25 års dagen. Då kan mange vera innbedne, og dersom dagen er gjort kjent i avisene, kan venter og kjemningar gå og helsa på aum ettermiddagen. Mange har då gaver med, enda aum dei ikkje er bedne.

E. Gravøl.

52. Til gravøl var det faste bedlag. Ein var saum ikkje i tvil om kven ein skulle be. Det blei vanleg bedne 2 frå kvart hús i bedlaget, helst mannen og kona, men var det ein av dei som ikkje kunne koma, så kunne ein av dei andre i húslyden gå i skaden, så saut der var ein vaksen. På den garden der likferda var, blei oftast alle innbedne, dersom då ikkje garden var sers stor. På Þóringsjörd var garden delt i austegard og vestegard når det var likferd. Men var det likferd i siste huset i austegarden, blei alltid første huset i vestegarden bedne, og auvendt.

Det var oftast ein eldre mann innan bedlaget som blei spurt om han ville gå og be inn til gravferda. Det kunne vera same mannen som bad til gravferd, i eit langt tidsrom.

53. Det var rekna for at gravølet herre varde 1 dag. Men andre dagen var oftast familien framleies saum, og gardfolka blei også bedne inn til morgaumat andre dagen.

54. Det var vanleg 4 måltider: morgaumat (eller føremiddagsmat), middag, kaffimålk og kveldsmat. Maten stod på langbord på same vis som i bryllups

55. Ein kjennr ikkje til at der vor nokan slags mat som ikkje burde nyttast ved gravferder. Det vor vanleg same slags mat som i bryllup.
56. Hovudmåltidet hadde ikkje noko sers namn.
57. Dersom det vor liten plass i heimen, serverte dei maten i eit grannehus, men dei gjekk allevelei til gravferdshuset når dei hadde etc.
58. Gjestene hadde sendingane med seg.
59. Dei vor pakka på vanleg måte.
60. Der vor ingen skilnad på maten anten dei avdøde vor gift eller ugift. Men ugifte kvinner fekk ofte ein myrtekrans om hovudet, slik kvinnene brukar når dei stod brud.
61. Det var vanskeleg å bryta med dei gamle gravferdsskikkane, berleg når det vor gamle folk som skulle til jordar. Etterkvart synkes folk det var meningslaust med all skaket i sørgehuset. Ofte vor dei noraste overbrøytt og utvalde etter langvarig sjukpass. Der vor og blitt fleire og fleire hus på gardane så det vor svært mange i bedlaget og vanskeleg om plass i sørgehuset.
- På vor det ein eller annan som slutta med middagsmåltidet. Det blei sagt når bedmannen had til likferd, at det skulle berre vera to måltider, eit for dei for til kyrkja, og eit etter dei var komne heime att. Dei første som brant med dei gamle skikkane, fekk nok loyve at dei vor qvarar. Men for mange vor det også økonomisk ei stor lettelse då gravferdene kom inn i enklare former.
62. Ein og annan kjøpte nok noko vin når det skulle vera ei sers "flott" gravferd, forkei ei 89 års gammel kone. Men det må vera lunge tidan dei her i bygda slutta med ricsande drykk.
63. Dei fleske trur at alkoholbruk og sending slutta

omlag samstundes i bryllup og gravferder.

65. Det hender emmā at når det er sers gamle folk som skal gravleggjast, serleg slike som har vore glade i gamle skikkar, at det blir servert middag til heile bedlaget. Men det er berre i undantak. Det vanlege når er to måltider, det eine når alle er saular, det andre når dei er komne att frå kyrkja. Det er kaffi og vanleg høgkiddemat som blir servert til bedlaget. Om kveldens er skindomns familier samla til middag.
66. Det er lenge sidan det blei brukt alkohol i gravferder.
67. Det hender at ein har gravferds middag på hotell. Men det er ikkje sjeldan at dei som har lite husrum eller det er vanskeleg om arbeidslijelp, har maten til gjestene på hotell. Mange gonger saulast dei innbedne i kyrkja, og etter liket er gravlagt, høyrer dei ut til hotelle og har måltider og minnetalane der.
68. Her i bygda er det ikkje brukt å be gjestene skriftleg. Emnā er det som i eldre tid: ein mamm går runde i bedlaget og bed til gravferd.
69. Dei første dødsfall som blei avertet i avisene, kom for omlag 40 år sidan.

F. Nye festar.

70. Det har ikkje laga seg nokon tradisjon om det ein skal ha til mat 17. mai.
71. Det er ikkje så få som feirer morsdagen. Det er vel omlag 35 år sidan ein tok til med det.
72. Eg høyrer lite og ikkje tale om farsdagen.
73. Ingen visse retter eller kaker til desse dagane.
75. Det var nok gjennom avisene dagane blei kjent.